

BOTHÁZI MÁRIA

A KORUNK ELSŐ SZERKESZTŐJE: HOGYAN DOLGOZOTT DIENES LÁSZLÓ?

■ Adalékokat igyekszik felvillantani az alábbi tanulmány azzal kapcsolatosan, amiről nem olvashatunk a hivatalos szakirodalomban. A *Korunk* első szerkesztője, Dienes László levelei alapján próbáljuk megrajzolni a szerkesztő alakját, azt, hogy miként dolgozott, milyen környezetben és körülmények közt, akárcsak azt, milyen nehézségekkel szembesült, mit tudott megvalósítani abból, amit a folyóirat indulásakor célként tűzött ki.

Egy lapindítás előzményei

■ Különösen érdekes betekinteni abba, hogy hogyan szerkesztették a *Korunk*at, milyen készülődés, háttér munka előzte meg a szemle elindítását. Dienes leveleiből az derül ki, öthavi kemény munka eredménye lett az első lapszám, amellyel egyébként a szerkesztő nem volt maradéktalanul elégedett. Molter Károlynak írt novemberi levele¹ például arról tanúskodik, Dienes maximálisan komolyan vette induló vállalkozását, folyamatosan kereste azokat a lehetőségeket, amelyek felé a szerkesztés során nyitni lehetett. Azt írja, „igen komoly vállalkozáshoz” kéri Molter támogatását, minthogy egy nagyobb politikai és világnézeti lapot indít. Havonta nyolcvan „nagyobb” oldalon tervezi a „tények és gondolatok erejével ható” szemlét, és a legjobb magyar írókat és szakembereket szeretné bevonnani a munkába. Közreműködésre kéri Moltert, és arra, hogy népszerűsítse a *Korunk*at: tulajdonképpen Molter kapcsolati tőkéjét szeretné mozgósítani, mert előre össze kell hoznia 800-1000 előfizetőt, hogy biztos alapokra építhessen. Rendkívül eltökélt, semmiképp sem akar „egy újabb sikertelen szemle-kísérletet”. Az adminisztratív munkától sem riad vissza, a későbbi levelekből kiderül, hogy maga rohangál az adminisztrációs ügyek hálójában, például akár több ezer lapot is postáz. De egy pillanatig még a Molter-levelnél maradva: egyrészt arra kéri, hogy a *Tükör* című marosvásárhelyi lapban és ismerősei közt népszerűsítse a kezdeményezést, másrészt, hogy „helyezzen el további előfizető gyűjtőíveket azoknál az ott vagy más erdélyi városban élő, esetleg Magyarországon vagy az utódállamokban lakó ismerőseinél, akikről feltételezi, hogy felkérésére bevonhatók volnának az akcióba”. Dienes biztosra megy, nem várja Moltertól, hogy maga bajlódjék a felkérések postázásával, arra kéri, hogy írja meg standard leveleit, s a pontos címekkel együtt egy nagy borítékban juttassa el hozzá, aztán a személyre szabott továbbküldéssel maga foglalkozik. Nézete szerint ez a „hólabda-rendszer” az egyetlen lehetséges módja terve megvalósításának.

Hasonlókra kéri többek közt „a *Korunk* szlovenszkói szerkesztési és szervezési ügyeiben” a Kassa közelében élő, „stósi remete” Fábry Zoltánt is, akit a szerzőtáborba is bevon, és akivel aztán gyakorta vált leveleket, és baráti kapcsolatba is kerül.

De kicsit még az indulás előttről: szintén egy Molter-levelből derül ki,² hogy milyen szerkesztői hozzáállással bírta írásra szerzőit Dienes. Rendkívül határozott, olykor akár a jó ügy érdekében a zsarolás határáig is elmegy. (Molternek például ezt írja: „Igazán nagyon köszönöm, hogy ily jóakarattal támogat. Remélem, méltó lesz rá a *Korunk*. Hogy azonban az legyen, ahhoz hozzá kell járulnia önnek is. Ne csak esetleg újévi írástervével, hanem feltétlenül és elsősorban.”) És ami a legfontosabb, határozott elképzelései vannak arról, hogy kitől mit várhat: behatóan ismeri a felkértek munkásságát, és jól körvonalazza témajavaslatait is. Am senkire nem akar témát ráerőltetni, azt mondja, a maga példájából tudja, hogy milyen rossz az. Néha dühös, néha pletykál is, aztán mentegetőzik, leveleiből nagyon emberi arca bontakozik ki. Egy helyütt például Berde Mária kapcsán írja,³ hogy levelet küldött neki, de az író nő nem válaszolt. Moltert kéri

közbenjárásra, kitérve arra, hogy az hírlik Berdéről, antiszemita. Éppen ezért arra kéri Moltert, mondja meg neki, hogy a Dienes nemesi család, 15. századi gyökerekkel, címerrel és kutyabőrrel – hátha ráveszi ez Berdét a közreműködésre. Következő levelében aztán szánja-bánja ezt a cinikus, ítélkező hozzáállást, mondván, hogy csak dühe – és érezhetően a válasz elmaradása miatti frusztrációja – íratta ezt vele.

A pár hónappal későbbi levelekből az is kiderül, Molter teljes mellszélességgel a *Korunk* mellé állt. Egy januári levél tanúsága szerint⁴ Dienes további kérése, hogy azon ismerőseit, akiket eddig nem lehetett előfizetésre megnyerni, most mutatványszámmal környékezzék meg, mindezt Molter ajánlása mellett, mert úgy Dienesnek „kellemesebb az ügy”. Ekkor a lap megjelenése már biztosítva van, sőt „Lepage-ék, akiknek nagy gyakorlatuk van a könyv- és folyóirateladás terén, óriási sikernek mondják, hogy megjelenés előtt össze tudtam hozni 350-400 biztos előfizetőt”.⁵ A januári tervek szerint legkésőbb február 10-ére jön ki a lap, amely végül – mint ismeretes – február 16-án lát napvilágot.

Megjelenik a *Korunk*

■ Molter Károlynak címzett február 17-i levélben⁶ a megkönnyebbülés hangján írja Dienes: „Végre öthavi kemény munka után kijöttem az első számmal. Azt hiszem, nem rossz, s a pofája is jó.” A megjelenés után frissiben írt leveleiből az derül ki, az elégedettsége nem felhőtlen, a lap egyelőre nem az, aminek látni szeretné. Sok mindenben változtatna még, tanulni akar a hibáiból, és reméli, egyre jobb színvonalat ér majd el. Arra szólítja fel a kor gondolkodóit, építő kritikái meglátásaikkal segítsék a munkáját. Az eladási eredményei egyébként jók, mint írja, hozzáértők szerint nagyon jók.⁷

Az első időszakban – de persze később is – Dienes mindent megtesz azért, hogy a siker érdekében kapcsolati tőkáját mozgósítsa. Ismerőseit arra kéri, hogy hozzák kapcsolatba írókkal, publicistákkal, gondolkodókkal, s több helyen is leszögezi, hogy csak is progresszív irányultságú emberekről lehet szó. Talán érdemes kiragadni pár részletet Dienes programadó cikkéből is, hisz jól körvonalazhatóan kiviláglik belőle, miként képzelte el ezt a progressziót, milyen *Korunkat* álmódott. A lapalapító így fogalmaz: „*Korunk* gondolkodása, akárhova nyúl, mindenütt problémát talál. Mi a probléma? Egy megoldatlan kérdés. Egy kérdés, amelyre nem tudunk meggyőző feleletet találni. S ma csupa ilyen megoldatlan kérdések vesznek körül. [...] Annak tehát, aki egy alkotó jövő eljövételét akarja, két irányban kell dolgoznia: egyrészt igyekeznie kell kiválogatnia a múlt eredményeiből azokat az elemeket, amelyek a jövő épületének építőköveiül felhasználhatók, másrészt pedig hozzászoktatni saját magát és kortársait az új szintézis szükségességének gondolatához, s ami ezzel együtt jár, felébreszteni az ehhez szükséges pozitív alkotó lelki képességeket.

A jelen füzettel útjára induló szemle ehhez a munkához akar hozzájárulni erejéhez képest. Fő rendeltetésének azt tekinti, hogy a Nyugattól e kissé félreeső helyen, a maga szerény hatáslehetőségei között, ráébressze az embereket azokra a nagy problémákra, amelyek megoldása nélkül nyugodt építő jövő el nem jöhet s adalékokkal hozzájáruljon ahhoz, hogy a nagy nyugati szellemi áramlatok közvetlen érintésétől elzárt, de gondolkodó és tépelődő emberek könnyebben tisztázhassák önmagukban azokat a fájó kérdéseket, amelyek elől egy igaz ember sem zárkozhatik el. [...] A világnézeti egység azért mégsem fog hiányozni a szemléből. De ez az egység nem külső lesz, hanem belső. Nem arra törekszünk, hogy bizonyos tételeket addig ismételjünk olvasóink előtt, amíg azokat elfogadják. Senkire sem akarunk a régi dogmák helyére újakat ráerőszakolni. Szándékunk szerényebb, de egyúttal hasznosabb is: az olvasó elé akarjuk tárni közérthető, egyszerű szavakkal azt a matériát, amelyből önmagából mindenki világnézeti egységének felépítésén dolgozhatik. A szemlénk egységét nem a papíron, hanem az olvasók lelkében akarjuk megvalósítani. Mert célunk erőnkhez képest azon dolgozni, hogy Európa mai papirosegysége helyébe az európai lélek eleven alkotó egysége szülessék meg, amely megteremtse majd a mai ellentéteket grandiózus szintézisbe foglaló új európai kultúrát.”

A dienesi gondolat szerint tehát a valódi erdélyiség egyben valódi európaiság is, s a kettő összefonása valóban sikerrel megvalósult az általa szerkesztett *Korunkban*. Egy év elteltével a *Keleti Újság* ekként következtet: „Egy esztendő után nyugodt lelkiismerettel mondhatja el Dienes László, hogy eltalálta, mi az, ami ma nekünk itt kell. [...]”

A Korunk nagy sikere annak a szerencsés megérzésnek tulajdonítható, amely azt sugarta a szerkesztőjének, hogy bármit mondjanak is, és bármit mutasson is a látszat, Erdélynek igenis kell az európai világszemlélet, kell Európa. Dienes megpróbált egy olyan orgánusot teremteni, amely Európa levegőjét közvetíti a nyugati országok drága könyveitől és folyóirataitól elzárt erdélyi magyar közönségnek.”⁸

Dienes tehát a magyar (és a kelet-közép-európai) baloldali szellemiség egyik legnagyobb hatású és legértékesebb műhelyét hozza létre – a lapot még Ligeti Ernő is tartalmasnak és színvonalasnak nevezi, mely korai szakaszában „még nem vette fel azt a társadalomszemléleti merevséget, amelyet új szerkesztője, Gaál Gábor hozott magával”. Megjegyzi: „A Korunktól bennünket szemléletben egy egész világ választ el, mégsem tagadhatjuk meg a folyóirattól, hogy információi egyik-másik társadalmi kérdést megvilágítása tekintetében hézagpótlónak bizonyultak és hogy irodalompolitikájának is, amely mindvégig szöges ellentétben állott a szellemi gironde, a Helikoi irodalompolitikájával, jelentős szerepe volt az elburjánzó kritikátlanság és a fejét fel-felütő szólamdagály megfékezésében.”⁹

Dienes, a szerkesztő

■ E tanulmányban persze nem célozom világnézeti kérdésekben elemezni Dienes szerkesztői koncepcióit (bár azt mindenképpen fontosnak tartom megjegyezni, hogy a róla szóló szakirodalom mindenképpen megérett az újragondolásra), levelezésének vizsgálatával csupán arra a kérdésre keresem a választ: milyen szerkesztő volt, hogyan dolgozott Dienes László?

Szó volt róla fentebb, hogy az adminisztratív ügyektől sem riadt vissza, 1926 márciusában Fábry Zoltánnak arról számol be,¹⁰ hogy 3-4000 *Korunk*at „expediált” a román postán, és csak 3-4 reklamációt kapott – Fábry ugyanis egy korábbi levélben vélhetőleg nehezményezte, hogy nem látta még a lapot. Dienes azt írja, elküldte. De akárhogy is volt, újraküldi, immár ajánlva az első két számot. Ugyanakkor arra is kiterjed a figyelve, hogy megkérje Fábryt, tegye el neki a *Korunk*ról szóló „szlovenszkói” cikkeket. Egyébként érdekesség, íróembereknek, tanároknak, főleg munkatársainak leszállított áron adja a lapot, hogy hozzáférhetővé tegye számukra – bár egy későbbi levélből az derül ki, hogy például Babits nem engedheti meg magának a *Korunk*-előfizetést: Czellár Ferenc írja Dienesnek 1928. február 21-én: „[Babits] Nagyon köszönte a tiszteletpéldányt, és nagyon exkuzálta magát, hogy nem fizethet elő, de a budget-je nincs rá berendezkedve, hogy lapokra előfizessen.”¹¹ Egy, Jelen Mihálynak írt levél tanúsága szerint¹² „egy évre 140 Kc. helyett 100, fél évre 70 helyett 50, negyed évre 40 helyett 30 Kc.” árat szab a „szlovenszkói” értelmiségieknek. Egy későbbi, Molter Károlynak szóló levélben¹³ sajnálkozva jegyzi meg, nincs abban a helyzetben, hogy teljesen ingyen küldhesse a lapot a munkatársaknak, így Molter tiszteletdíját önhatalmúlag *Korunk*-előfizetése javára írja. Egyébként igen rugalmasan kezeli az előfizetési díjakat, saját hatáskörben állapítva meg az engedmény mértékét. Bankon keresztül intézi a cikkekért járó tiszteletdíjak kifizetését, Fábrynak például 1926 júniusában arról számol be, hogy három számban megjelent írásáért 2300 lejnek megfelelő cseh koroánát utal, és reméli, hogy többet is tud majd fizetni. Egyébként a cikkek kifizetését érezhetően állandó nehézségek kísérik, a mai szerkesztők és szerzők számára igen ismerősen működik a kifizetés, folytonos késedelmekkel. Állandóan szüksége van a pénzre, a *Korunk*at ugyanis az előfizetési díjakból tartja fenn, s ha az előfizetők késnek, ő is késik a cikkdíjakkal. Ez pedig a szerkesztés egyik óhatatlan velejárója. Úgy tűnik, az anyagok akkoriban is igen sürgősek voltak a szerkesztőnek, rendszerint nógatja, noszogatja, sürgeti a szerzőket, előrevetítve a határidők közeledtét. Fábrynak például május 24-én egy hét határidőt ad egy Földes-recenzió megírására, amelyben a könyv szerzőjének korábbi munkásságára és életére is értő módon reflektálnia kell. Nem kis munka, megnéztem a következő havi *Korunk*at, Fábrytól egy másik cikk jelenik meg, valószínűleg túl szűkre szabott volt a határidő, ám egy június végi levélből az derül ki, elkészült végül a Földesről szóló is.¹⁴

A levelekből az tűnik ki, az indulás első hónapjaiban főként a minőségi irodalom beszerzése okozott fejtörést a szerkesztőnek. Fábrytól kér német vagy francia novellistáktól fordításokat, tippet arra, milyen jó, nem nagyon hosszú regényt hozhatna a *Korunk*: megjegyezve, hogy csak „egészen komoly és szép dolgokat”¹⁵ kíván közölni.

Orosz regényt is nagyon szeretne a *Korunk*nak, de vigyázni kell a külsőségekre, csak olyat hozna, „amelyben a szavakban nincs harmadikos propaganda”.¹⁶ Érezhetően igen fontos neki, hogy valóban a világra kitekintsen, a kortárs világirodalom javából hozzon ízelítőt a magyar olvasók számára – egyébként ezekből a levelekből az tűnik ki, hogy Dienes a magyar olvasókra országghatároktól teljesen függetlenül tekint, pár évvel a trianoni béke után még egyáltalán nem érezhető, hogy bármiféle erdélyiség, erdélyi perspektíva irányítaná. Dienes nemcsak azért nem csinál provinciális lapot, mert tiltakozik a jelző beszűkítő hozadéka ellen, vagy mert feltétlenül el szeretné ezt kerülni, hanem azért sem, mert egyszerűen nem tud provinciális lenni. Nincs meg benne az a látásmód, amely ebbe az irányba vihetné el, egyszerűen a kulturális-szellemi egészet, ha úgy tetszik, egységet veszi alapul, alá-fölérendelődés és bármiféle perspektivikus különbségtétel nélkül, a legkönnyedebb természetességgel. Egészen egyszerűen Dienes nem erdélyi, nézőpontja, lelkülete, gondolkodása távol áll ettől, ő csak földrajzilag él itt, adminisztratív, minden más szempontból összmagyar, világpolgár. Az ő idejében a *Korunk* azért lehet az a széles merítésű, haladó szellemiségű, európai kitekintésű szellemi fórum, ami, mert ő maga is ilyen, s a lap végül is az ő egyszemélyes vállalkozása.

No de visszatérve az irodalomra – a horribilis fordítási jogok nagy fejtörést okoznak a szerkesztőknek, aki a már említett könnyedséggel veszi fel a kapcsolatot külföldi kiadókkal és szerzőkkel. Ugyanis a fordítást is szép összegeket kell kifizetnie, így a fordítási jogokon spórolna legalább. Ami azért Dienes számlájára írható, hogy mai szemmel nézve kissé visszatetsző módon amellet, hogy szép, modern szövegeket kíván hozni, fontosabbnak tartja a mondanivalót a szöveg irodalmi minőségénél. „Van pár havi időnk – írja 1926. szeptember 11-én Fábrynak¹⁷ –, felkérem, hogy gondolkozzon rajta, hogy mi volna alkalmas és könnyen megszerezhető. Semmi esetre se l'art pour l'art ne legyen. Inkább legyen gyengébb irodalmilag, de értékesebb világnézeti vagy szociális mondanivalójában.” A *Korunk* irodalmi anyagát egyébként kritikák érik, nem volt jó véleménnyel az irodalmi részről Babits sem, az 1928. januári szám kapcsán például azt mondta, a novellák nem sokat érnek.¹⁸

Egyébként Dienes meglehetősen szigorú szerkesztő, a jó szövegek érdekében nem ismer kegyelmet. Megesik, hogy Fábry cikkét is visszadobja, mondván, ha ő nem érti, bizonyára az olvasó sem fogja.¹⁹ El szeretné kerülni a belterjességet, kéri Fábryt, hogy ne sértődjön meg, de „legyen tekintettel arra, hogy nem egymásnak írunk, hanem az embereknek, akiknek nem az irodalom a szakmája”.²⁰ Ugyanakkor kellőképpen „ollókezi” is, önhatalmulag húzza a cikkeket, ha valamiért szükségesnek látja, sebészi beavatkozásnak nevezve eljárását. Persze olyan is van, hogy visszaküldi az anyagot rövidebbre, konkrét javaslatokkal a terjedelmet illetően, nagyon határozottan arra biztatja a szerzőket – különösképp Fábryt –, próbáljanak tömörebben fogalmazni, érdekes felütéssel kezdeni, hogy érthető legyen a cikk, beleférjen az előre megbeszélt keretekbe, és az olvasó számára is figyelemfelkeltően indulhasson. Dienes érezhetően nem szereti a terjengősséget és modorosságot, sőt a túlzottan intellektualizáló írásokat sem, az egyszerűség, az „egyéni, világos, tömör, de nem túl tömött stílust”.²¹ S mondatokat, amelyek között könnyű megtalálni az összefüggést”.²¹ Egyébként Dienes nagyon alapos szerkesztői munkát végez, folyamatosan egyeztet a szerzőkkel, de erre rá is kényszerül, minthogy a nyomda „minden olyan korrektúrában történt változtatást, amely nem csak a szedő hibáját javítja, a költségeket felszámítja. És ezért kénytelen vagyok igen gondosan előkészített kéziratot adni a nyomdába.”²²

A hónapok előrehaladtával egyre érződik, hogy a *Korunk* nem váltotta be maradéktalanul Dienes reményeit. Bár a tartalmat illetően egyértelmű a fejlődés, a folyamatos anyagi nehézségek küzdelmessé teszik a szerkesztő dolgát. Ma is ismerős a helyzet: soha nincs pénz megfizetni a minőségi munkát, állandó segítségre, szívességekre sorára van szükség ahhoz, hogy a folyóirat fenntartható legyen. Azért kétségbeesetten ragaszkodik a színvonalhoz, ahhoz, hogy a lapban kizárólag eredeti, csak oda írt munkák jelenjenek meg. Különösen 1928. februári Berlinbe távozása után, amikortól távszerkesztést vállal Gaál Gábor mellett, látja egyre kevésbé át a pénzügyeket. Azt írja, amióta elment, a kinnlevőseket Gaál nem tudja behajtani, a romániai gazdaság amúgy is romokban, nem látják, hogy miből mennyit tervezhetnek, szétcsúszónak tűnik minden. 1928 áprilisában már arról ír Fábrynak,²³ hogy annyira rosszak a *Korunk* terjesztési ak-

cióról szóló jelentések – „különösen Szlovenszkóban és Magyarországon” –, hogy kénytelen abbahagyni a terjesztést itt. Szeptemberben pedig már a teljes kétségbeesés hangján szól. „[...] nagy válságon megyek át a Korunkkal, ez minden energiám el-emészttette. Mióta eljöttem, mégis baj van az adminisztrációval: anyagilag a lap mind lejjebb csúszik, nem bírják inkasszálni a pénzeket, úgyhogy én egy félév óta egy krajcárt sem látam Kvárról. S ezt már nem bírom tovább anyagilag. Mert bár a feleségemnek jó fizetése van, amelyből éppen ki lehetne jönni, mégis az új berendezkedés annyi terhet ró ránk, hogy ha én legalább pár órás munkát nem keresek, összeomlik a budgetünk.”²⁴ Később, bár sikerül hitelt szereznie, érezhetően megviseli a „nagyfokú pénzinség”,²⁵ de nem csak az: a Gaál által propagált világnézeti nyomvonal is zavarja. „A Korunk. Kezdenek bajok lenni. Ma már annyira balra vagyunk kifelé is, hogy a fizetőképes burzsoá közönség nagy részének nem kellünk; viszont kellenénk a munkásoknak, de ehhez meg túl drágák vagyunk. Viszont amíg ily kevés példányban jelenünk meg, nem lehet olcsóbban adni. Legfeljebb valamivel. Valamit kezdenünk kell, mert megbukunk.”²⁶ Mint társszerkesztő 1931 augusztusáig szerepelt neve a *Korunk* élén: komoly vállalkozása nem a terveinek, álmainak megfelelően alakult.

■ JEGYZETEK

1. Levél Molter Károlynak, 1925.X. 17. In: Dienes László: *Sejtelve egy földindulásnak*. Kritikai írások (1921–1931). Szerk. Sugár Erzsébet. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1977. 312.
2. Uo. 314.
3. Levél Molter Károlynak, 1925. XII. 25. i. m. 314.
4. Uo. 315.
5. Levél Molter Károlynak, 1926. I. 24. i. m. 316.
6. Uo. 317.
7. Uo. 319.
8. *Önkénytelen értékmérés*. Keleti Újság 1927. január 9. Idézi Kovács, János, in: Dienes László: i. m. 49.
9. Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Pallas Akadémia, Csíkszereda, 2004. 171.
10. Levél Fábry Zoltánnak, 1926. III. 24. i. m. 319.
11. Uo. 349.
12. Levél Jelen Mihálynak, 1926. április 29. i. m. 320.
13. Levél Molter Károlynak, 1926. okt. 15. i. m. 325.
14. Levél Fábry Zoltánnak, 1926. VI. 30. i. m. 322.
15. Levél Fábry Zoltánnak, 1926. V. 24. i. m. 321.
16. Levél Fábry Zoltánnak, 1926. VIII. 13. i. m. 322.
17. Uo. 328.
18. Czellár Ferenc levele Dienes Lászlónak, 1928. febr. 21. i. m. 348–349.
19. Levél Fábry Zoltánnak, 1926. VIII. 27. i. m. 324.
20. Uo.
21. Uo. 327.
22. Levél Hatvany Lajosnak, 1927. febr. 22. i. m. 332.
23. Uo. 340.
24. Levél Fábry Zoltánnak, 1928. X. 6. i. m. 343.
25. Uo. 347.
26. Uo. 346.

